

Historiske noter indeholder bidrag fra: cand. phil. Marianne Antoniewitz (M. A.), universitetslektor Claus Bjørn (C. B.), stud. mag. Søren Ehlers (S.E.), universitetslektor, dr. phil. Jens Engberg (J.E.), professor, dr. phil. Kristian Hald (K.H.), stud. mag. Per Malmberg Jensen (P.M.J.), overinspektør Peter Michelsen (P.M.), landsarkivar Carl Lindberg Nielsen (†) (C.L.N.), stud. mag. Ole Rud Nielsen (O.R.N.) og universitetslektor Knud Prange (K.P.).

Mariæ Bebudelsesdag i Danmark – en tilføjelse til Bauers Calender. Ved udfærdigelsen af nogle attester efter kirkebogen for Bregninge-Søby på Ærø viste det sig, at der i 1742 var tilførsler i følgende rækkefølge: 1. 28. februar, 2. Mariæ bebudelsesdag og 3. Palmesøndag.

Palmesøndag var i 1742 den 18. marts. Umiddelbart ville man mene, at kirkebogen må være forkert ført, når Mariæ bebudelsesdag den 25. marts er anbragt mellem 28. februar og 18. marts (Palmesøndag). Kirkebogen er imidlertid rigtigt ført. Går man fra Bauer tilbage til de originale kalendere, viser det sig, at når 25. marts falder i den stille uge fra Palmesøndag til Påske eller i Påskeugen fra Påskedag til første søndag

efter Påske, henlægges i Danmark Mariæ bebudelsesdag til lørdag før Palmesøndag. Det vil i 1742 sige 17. marts.

At Mariæ bebudelse således flyttes, er en liturgisk arv fra Danmarks katolske middelalder, hvor en festdag som Mariæ bebudelse ikke lod sig fejre i den stille uge, hvor sorgen over Jesu lidelse og død knugede gudstjenesten, og heller ikke i ugen efter Påske, der kun er viet opstandelsens mysterium og jubel. Der er derfor grund til at være på vagt ved opløsning af betegnelsen Mariæ bebudelse, for så vidt den 25. marts falder inden for ugen før eller ugen efter Påske.

C. L. N.

Almindelig biografi og stater fra årene 1948 til 1972 er samlet af Hans H. Worsøe i *Personalhistorisk tidsskrift* 16. rk. 1. bd. s. 69–91 (1973), og på et enkelt, men meget betydningsfuldt punkt, er Dansk historisk bibliografi således blevet ført ajour. Både genealoger og historikere vil med tilfredsstillelse notere, at ikke blot gejstlighed og embedsstand, men en bred gruppe af samfundet, f. eks. elinstallatører, gartnere, hotelbranchens folk og slagtere, nu biografes i faglige stater, som forhåbentlig vil blive genudsendt efterhånden.

den med reviderede biografiske oplysninger, således at man fremover vil kunne regne med at finde personalhistoriske oplysninger om udøverne af de praktiske erhverv. Med Dansk Bogfortegnelse som kilde har Hans H. Worsøe desuden meddelt en oversigt over skolejubilæumsskrifter fra årene 1948–1972, der som bekendt ofte indeholder et betydeligt personalhistorisk stof, så godt som altid en lærerfortegnelse og ikke helt sjældent også en elevstat.

C. B.

Regionale bibliografier er vist noget såre nyttigt, og man må derfor glæde sig over, at Bornholmske Samlinger igen i 1974 (II. række, 7. bind) bringer en bibliografi for Bornholm, dækkende de nærmest foregående år og opstillet efter folkebibliotekernes decimalklasser-system.

Det er ikke den eneste liste i denne righoldige årgang af Bornholmske Samlinger. Vi får også *fortegnelser over løssøre* på Klemensker-gårdene Simlegård 1659 og Køllergård 1720, kommenteret og sat ind i forskellig sammenhæng. I øvrigt skriver Curt Wallin om Knuds-gilder på Bornholm.

P. M.

Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte er fra og med bind 97, 1972, gået over til offsettryk. Tidsskriftet har hermed fået ny typografi med mindre sats og dermed også mere plads. Tidsskriftets hoveddel er ikke ændret, men anmeldelsesdelen er udvidet og nu disponeret i følgende afsnit: 1. alment, 2. almen slesvig-

holstensk historie, 3. retsforfatnings- og forvaltningshistorie, 4. økonomisk og social historie, 5. kirke-, ånds- og kulturhistorie, 6. lokalhistorie og 7. personalhistorie. Der anmeldes ikke bare monografier, men også tidsskrift-artikler. Desuden gøres der i notitsform uden anmeldelse opmærksom på relevante publikationer. Tidsskriftet har ganske givet vundet betydeligt ved disse ændringer.

I bind 97 publiceres i øvrigt Jochen Brackers værdifulde dissertation fra 1966 »Die dänische Sprachpolitik 1850–1864 und die Bevölkerung Mittel-Schleswigs«. Publikationen er fortsat i bind 98, 1973. At publicere store afhandlinger i føljeton-form i tidsskrifter er ikke praktisk, og man må undre sig over, at Brackers bog ikke er udsendt som selvstændigt bind i selskabets *Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins*.

J. E.

Folk og kultur udsendtes med første bind i 1972 af foreningen »Danmarks folkeminder« som fælles årbog for dansk etnologi og folkemindevidenskab. Der står således to omend nært beslægtede fagdiscipliner bag denne publikation, der foruden en række artikler rummer en rubrik: Nyt fra forskningen, der orienterer ganske kortfattet om, hvad der rundt omkring arbejdes med i de to fag. Med det stadigt stigende antal forskere og den større spredning også geografisk med de nye universiteter og andre forskningsinstitutioner er en sådan orientering et velkomment bidrag, som andre årbøger og tidsskrifter kunne tage til sig.

I forordet til årbogens første bind hedder det, at man vil sigte mod at bringe stof af mere end rent akademisk interesse, og ihvertfald to af de bidrag, første årgang indeholder, har interesse for alle, der beskæftiger sig med danske samfunds- og kulturforhold indenfor de sidste par århundreder. Ellen Damgaard skitserer en etnologisk analyse af et købstadssamfund i det 19. århundrede, og hendes artikel kan sammen med Niels Senius Clausens undersøgelse af håndværksmestergruppen i Roskilde (Erhvervshistorisk årbog 1970) og Vagn Dybdahls: »Socialhistorie i købstæderne« (Fortid og Nutid XXIV s. 643–59) inspirere til fornyede købstadshistoriske studier. Allan Hjorth Rasmussen behandler Vorupør fiskerkompagnis historie, et missionsk kooperativ i slutningen af forrige århundrede. Med en lærerpersonlighed i centrum skabtes og fungerede i en årække en sammenslutning af fiskere i det lille fiskerleje i Thy. Den missionske vækkelse indgår som en betydningsfuld faktor i tilblivelsen af det erhvervs-mæssige fællesskab. Allan Hjorth Rasmussens artikel er et spændende bidrag til det stadigt diskuterede spørgsmål om spillet mellem livssyn og økonomisk aktivitet.

C. B.

En prægtig, lille billedbog er udsendt af Kunstindustrimuseet. Samlingernes rigdom fremgår tydeligt af bogens 113 fotografier, som Ole Woldbye fuldt ud kan være tilfreds med. Skønt teksten er ret kortfattet, er den dog meget givende, og forfatternavnene burde være

nævnt. Bogens format (17,5 × 12 cm) gør det nemt at tage den med ved besøg på museet. Og så koster den kun 12 kr. Et eksempel til efterfølgelse!

K. P.

På årsmødet i Maribo holdt Andelsudvalgets formand, proprietær Johs. Dons Christensen et fortrinligt foredrag om andelsbevægelsens folkelige betydning og sikringen af dens historie. Foredraget blev trykt i Andelsbladet nr. 37 og 38, 1973, og det er nu i særtryk udsendt til alle medlemmer af Dansk historisk Fællesforening.

K. P.

Danske brugsforeninger 1866–1900 er en duplikeret fortegnelse på grundlag af fortrinsvis trykt materiale. Foreningerne er dels opstillet geografisk efter herreder og dels kronologisk efter stiftelsesår eller først kendte år. På grundlag af hidtil uudnyttet materiale, bl. a. Det kgl. Biblioteks småtrykssamling, præsenteres en del hidtil ukendte foreninger i et sådant omfang, at brugsforeningsbevægelsen må betegnes som mere omfattende end hidtil antaget. Teksten oplyser om navn, beliggenhed, stiftelsesår og funktionsperiode og henviser ved hver forening til kildegrundlaget. Indledningsvis gennemgås de væsentligste kilder til fortegnelsen.

Fortegnelsen sendes til interesserede ved henvendelse til Søren Ehlers, c/o universitetslektor Claus Bjørn, Historisk Institut, Bispøtorvet 3, 1167 Kbh. K.

S. E.

Hurra for Aalborg! – eller rettere for Selskabet for Aalborgs historie, der i 1967 startede udgivelsen af den smukke og velskrevne årbog, Aalborg-bogen. 1971-udgaven, Henning Kirkebys »Den gammelkære Brændevin«, følges i 1972 og -73 op af tobindsværket »Fra Povl Pop til Poul Pagh« I (1972) og II (1973). Begge årbøger er skrevet af Svend B. Olesen og handler om mænd og deres huse i det gamle Aalborg. Bind I omhandler nogle af de købmænd, der efter Klementsfejden og Reformationen i 1530-erne bosatte sig i det fattige Aalborg – to af disse var Povl Pop og Jens Bang – samt borgerlige embedsmænd som dr. Niels Jespersen, der ejede hele Nørre Sundby, og som efter 1660 tjente formuer ved at låne penge til forarmede adelsmænd. Bind II omhandler de aalborgensere, der i sidste halvdel af det 18. århundrede førte an i skibsfart og storhandel. Sidst behandles storkøbmanden og skibsrederen Poul Pagh.

P. M. J.

Hvordan skal den bruges? Det er det normale spørgsmål, når man står over for en ting, der just er udgravet eller hjemført til museet. Det er et hovedsynspunkt i flere artikler i *Tools & Tillage* (II,2,1973), især i Axel Steensbergs behandling af træredskaberne fra *Satrup Mose* i Angel. Her er et fremragende eksempel på noget af det, som er Steensbergs særlige talent. Han ser på slidspor i redskaberne og føler, hvordan de falder i hænderne, når kopier af dem tages i brug. Som gammel landmand er han den rette til

gennem efterlignende eksperimenter at finde frem til, at den ene af de såkaldte spader fra den slesvigske mose har været beregnet til kastning af korn for at skille avnerne fra kernen. Den anden har derimod været benyttet som en slags pløjeredskab, formentlig til at lave furer til såsæden og til at dække sæden med. Den har været ført af to personer, der henholdsvis hev i et trækreb og styrede ved hjælp af det lange skaft. På den måde kastes der lys over det ældste agerbrug i Danmark, fra overgangen mellem ældre og yngre stenalder, som redskaberne er dateret til ved kulstof-14 metoden.

Ved bedømmelsen af stenalderredskabernes funktioner har Steensberg kunnet støtte sig til sine egne og Grith Lerches iagttagelser på Ny Guinea, hvor de i højlandet har besøgt folk, der kender til bearbejdning af jorden med træspader. Endnu en artikel i dette hæfte falder godt i tråd hermed, nemlig Robert M. Johnstons nyvurdering af den velkendte koreanske trækspade, der har spillet en vis rolle for forskellige udviklingsteorier inden for plovforskningen. Det viser sig her, at dette redskab snarere skal betragtes som en træk-skovl.

I øvrigt fortsætter A. T. Lucas sin redegørelse for irsk pløjning, og Vassil Marinov behandler bulgarske plovjern. Det lyder meget internationalt, sådan som det også er tidsskriftets idé. Men hvor ofte har ikke det fjerne betydning for forståelsen af det nære. *Tools & Tillage* bekræfter med dette hæfte, at der her er ved at opstå et tidsskrift, som er såre væsentligt for studiet af arbejdets kulturhistorie i almindelighed.

P. M.

I den forbindelse har jeg endnu en udregning. Den kommer fra en schweizisk videnskabsmand, og jeg læste den forleden i et udenlandsk blad. Han fremsatte sin udtalelse i 1972.

Den drejer sig om datamaskiner og EDB og sligt.

– Ser De, sagde professoren, hvis man havde haft datamatanlæg i 1872, ville man have fået at vide, at der i 1972 ville være dobbelt så mange heste i verden som mennesker, og at hele jorden i 1972 ville være dækket af et to meter højt lag hestepærer.

Jens Kruuse i Jyllands-Posten, her efter Historie & Samtidsorientering, 12. årg. nr. 5, s. 490.

»Bedstefars Bornholm . . . som fotografen så det I« er titlen på et nydeligt billedhæfte, som William Dams boghandel i Rønne har udsendt med faglig bistand af den nyansatte leder af Bornholms museum, Henrik Vensild. Billedmaterialet spænder fra ca. 1880 til tiden mellem de to verdenskrige, og fotografens linse har i udstrakt grad været rettet mod bornholmerne – og særlig de socialt jævnt stillede – i arbejde. I hæftet skildres både de almindelige erhverv et par generationer tilbage og de særlige bornholmske beskæftigelser, silderøgning og stenhuggeri. Det er forfriskende i en publikation af denne art at se skildret småkårsfolk og deres omgivelser i så vid udstrækning, som tilfældet er her. Alt for ofte bliver det til en kredsen om det bedre borgerskabs klunkestuer. Et af billederne menes at forestille Martin Andersen Nexøs far i arbejde med at brolægge en smøge i forfatterens føde-

by og med den halvvoksne Martin med på billedet. Hele publikationen kunne udmærket fungere som illustration til »Pelle Erobreren« og til Andersen Nexøs erindringer.

C. B.

Østjysk Hjemstavn, der har fået et nyt redaktionsudvalg, fremtræder med sin 38. årgang i fornyet skikkelse. Tidsskriftet slutter sig hermed til den lille gruppe lokalhistoriske årbøger, der i de seneste år er undergået en modernisering i form af mere indbydende layout og typografi, et mere omfattende og mere utraditionelt billedmateriale og til en vis grad også en fornyelse af indholdet. Det har også været tiltrængt, da årbøgernes rammer i mange tilfælde har været så godt som uændrede fra tiden omkring 1. verdenskrig, da de amtshistoriske selskaber opstod. Vagn Dybdahl gjorde for nogle år siden (Fortid og nutid XXIV s. 379ff.) opmærksom på, at publikum for denne art tidsskrifter nu var et andet end omkring 1920 og at man såvel i tilrettelæggelse af hæfternes udseende som i indholdet måtte indrette sig efter disse forandringer.

Det nye hæfte af Østjysk Hjemstavn har med omlægningen taget højde for disse krav. Typografien er ført ajour og man har med hensyn til billedmaterialet bl. a. flottet sig med helsidesillustrationer. En god fornyelse er person- og stedsregister og et – vel af »Skalk« inspireret – kort over, »hvor det foregår«. Desuden bringes årsberetninger, dels fra det lokalhistoriske arbejde og dels fra museerne i landsdelen. Men også indholdet er undergået en

forandring, en stilfærdig fornyelse, da et lokalhistorisk tidsskrift naturligvis ikke i jagten på nye læsere helt skal svinge sit gamle publikum. Østjysk Hjemstavn har været præget af mange erindringsartikler, og i det nye hæfte er der også fire af den slags bidrag. Men nye toner anslås imidlertid med en byplanlæggeres helt aktuelle indlæg om forholdet mellem menneskene og vore omgivelser, ligesom man har fået en amerikansk antropolog, der har opholdt sig i Hammel, til at forsøge en beskrivelse af dansk – østjysk – livsform, herunder ikke mindst det for danskere altid spændende, at en udefra kommende søger at definere begrebet »hygge«.

Alt i alt er Østjysk Hjemstavn i sin nye skikkelse blevet en publikation, der skulle have de bedste muligheder for på en gang at fastholde den linie, der ligger i titlen, og så samtidig nå nye kredse af historisk interesserede.

C. B.

Meddelelser om forskning i arbejderbevægelsens historie er et tidsskrift, der er udsprunget af et andet tidsskrift, Årbog for arbejderbevægelsens historie. Blandt de mange unge historikere, der i de senere år har givet sig i kast med studiet af arbejderklassens og arbejderbevægelsens historie blev der udtrykt behov for et forum for arkivoversigter, bibliografier og almindelig kommunikation interesserede imellem. Det første hæfte, der udsendtes i august 1973 rummer således en udmærket fortegnelse over arkivmateriale fra danske fagforbund i Arbejderbevægelsens bibliotek og arkiv, et materiale, der langt

fra er inddraget i forskningen i det omfang, det fortjener, og en fortegnelse over specialer vedr. arbejderbevægelsens historie fra Københavns og Århus universiteter. Desuden rummer det første hæfte omtaler af seminarer og kongresser samt korte anmeldelser.

C. B.

»Skovens betydning for landbrugets udvikling i Danmark indtil ca. 1300« er titlen på en artikel af førstmanden Bent Jakobsen. Den er udkommet i serien Det forstlige Forsøgsvæsen i Danmark, bd. XXIII, hæfte 4, [Kbh.] 1973. Artiklen er baseret på pollenanalyser og er tilsyneladende en kompilation. Hensigten er at påvise, at skoven foruden løvfoderet (grene med blade eller skud) rummede mulighed for gennem græsning at skaffe foder til husdyrbrug året rundt. Rettigheden til at høste løvfoder kaldes løvtægt. Forfatteren når frem til, at man havde den største foderproduktion i den skovform, hvor man havde løvtægt og spredt græsning for husdyr; begge udnyttelser afpasset til skovens foderkapacitet. Man savner i nogen grad en betoning af lokale variationer og kunne måske godt have ønsket en afslutning ved ca. 1500, så den senmiddelalderlige krise i højere grad var kommet med end tilfældet er s. 390. Der tænkes her på, at en animalsk produktion (fx. smørydelser) og dermed en øget foderproduktion kan have haft en større betydning i en periode – netop artiklens emne.

O. R. N.

Dagbøger er noget de fleste lidt større børn forsøger sig med på et eller andet tidspunkt under deres opvækst. Det lykkes så nogen tid, men før eller senere opstår der et hul på nogle dage, og så er det i almindelighed forbi, og det fine hæfte, der er anskaffet til formålet, bliver lagt til side. Det var imidlertid ikke tilfældet med kunsthåndværkersønnen, senere typograf Gustav Adolf Petersen (1833–1913). Fra 1845 og frem til kort før sin død førte han dagbog eller, som det senere synes, mere sammenhængende optegnelser om sine oplevelser. Det er et uddrag heraf, Egil Skall har offentliggjort i *Historiske meddelelser fra København* 1973 s. 74–162, desværre uden at gøre rede for udeladelse omfang og kriterierne for at medtage, respektive udelade oplysninger. Man følger gennem de offentliggjorte optegnelser Gustav Adolf Petersen fra hans 12. til hans 25. år, fra drengetiden i et jævnt borgerhjem i Nyboder gennem år som lærling i Bianco Lunos trykkeri og endelig som ung svend. Det er ikke den vide horisont, der præger disse optegnelser, som er afgrænset til familie, arbejdsplads og fornøjelser i venners kreds med indslag af almindelige københavnerbegivenheder. Men ikke mindst som kilde til arbejdsgang og arbejdsmiljø i typograffaget vil denne dagbog være af betydelig værdi.

C. B.

Budkavlen 1973 indeholder en afhandling af Ilmar Talve: *Utbredningsgräns, kulturgräns och kulturområde*. Den er et diskussionsindlæg efter et foredrag af Knut Kolsrud på den nordiske etnologkongres i Sønderborg 1972, trykt

i *Ethnologia Scandinavica* 1973 med titlen »On Cultural boundaries as an Ethnological Problem.

Afhandlingen diskuterer begrebet kerneområde, noget der kan være vanskeligt at fastslå på grundlag af kort over et enkelt kulturelement, men normalt kræver kortlægning af to eller flere elementer, der udelukker hverandre. Et praktisk spørgsmål er valget mellem talrige kortlagte kulturelementer, når det gælder at påvise en kulturgrænse. Der må i øvrigt skelnes mellem primære og sekundære grænser. De første er gamle med fast forankring i næringsliv og ofte også i økologi. Til slut berøres kortfattet – med eksempler fra Finland – problemet om, hvilke faktorer, der skaber kulturgrænserne.

K. H.

Valdemarernes epitafium – i en inspireret artikel i *Skalk* 1973 nr. 3 nyfortolker Erik Moltke trekantsrelieffet over Kathoveddøren i Ribe domkirke. »Det himmelske Jerusalem« sættes ind i en historisk sammenhæng og ses ud fra andre synspunkter end de kunsthistoriske og religiøst symbolske.

En ny indfaldsvinkel til det berømte relief blev foreslået af Asger Jorn i »Tegn og underlige gerninger« 1970. Med den bildende kunstners foragt for kunsthistorikere fejrer han tidligere fortolkninger til side og foreslår billedet, som et udtryk for kongemagten. Jorns måde at se billeder på er en anden end den, vi som regel møder hos historikere – og hans kommentarer til disse er sjældent venlige, men hans synspunkter er ofte forfriskende og umiddelbare.

Det er måske her, dr. Moltke har fået lyst til at revidere tolkningen af tre-kantsrelieffet. Han ser det som kongens (Valdemar Sejrs) minde over sønnen Valdemar den Unge, der blev dræbt ved et vådeskud 1231. Billedet opfattes nu, som kongen der, med slægten omkring sig, overgiver yndlingssønnen til de himmelske magter.

M. A.

At holde liv i en neger kan være temmelig svært, især når han er stuvet sammen med hundreder af sine racefæller på et slaveskib på vej til Vestindien. Sv. E. Green-Pedersen gør rede for vanskelighederne ved at opstille en nøjagtig statistik over dødeligheden på disse skibe. Det kan dog fastslås, at det også kunne være svært at holde liv i en hvid sømand, især når han havde pådraget sig forskellige sygdomme under skibets ophold ved Afrikas kyst.

Neutralitet er stikordet til en anden vigtig artikel i Handels- og Søfartsmuseets Årbog 1973. Det er Knud Klem, der fortæller, hvordan dansk skibsfart udnyttede de særlige muligheder under krigen først i 1780-erne. Myndighederne omstillede sig imponerende hurtigt fra beskyttelse af dansk skibsbyggeri til begunstiggelse af opkøb af udenlandske skibe. Artiklen omfatter udgivelse af en liste over disse skibe, indkøbt i fremmede havne.

P. M.

Idealet af et landsted kaldte H. C. Andersen ejendommen Marieshøj ved den østlige side af Odense kanal. Under denne titel giver Niels Oxenvad et fascinerende billede af boghandleren og avisudgiveren Chr. Iversens landsted uden for Odense. Vi fornemmer tiden omkring 1800 og livet i den romantiske have, selv om det allsammen nu er borte, og der på stedet kun er havneterræn og industrianlæg.

I samme årgang af Fynske Minder (1973) fortæller Finn Grandt-Nielsen om Pernille Lykkes boder, den *fattigstiftelse* fra begyndelsen af 1600-årene, der nu indgår i museumskomplekset ved Møntestræde i Odense. Oprettelsen af denne stiftelse skildres, og det er lykkedes i elvte time at finde nogle ældre folk, der kan huske lidt om livet i boderne, før de blev kasseret som boliger.

Fynske minder 1974 er tilegnet Erling Albrechtsen på 70 års dagen. Denne flittige forskers bibliografi er et nyttigt indslag i festskriftet. Som hyldest til den ældste danske arkæolog bringes artikler spændende over det meste af oldtiden. Der er også bidrag om middelalder og nyere tid, helt frem til statsbankerotten (betragtet fra fynsk udgangspunkt). Der slutes af med museumshistorie, nemlig en redegørelse for tilblivelsen af museet på herregården Broholm.

P. M.